

OSTACI ARAPSKJE MEDICINE U NAŠIM KRAJEVIMA AMULETI I TALISMANI

Vladimir BAZALA

U ARAPSKOJ MEDICINI, KOJA JE SVOJE SLAVNE DANE proživljavala u 10, 11. i 12. stoljeću, a zatim kroz više stoljeća starila i tako ostarjela i zahirena u 15. stoljeću došla u naše krajeve, gdje se održala gotovo u istom obliku u kojem je ovamo importirana, sve do pod kraj 19. stoljeća, a izvitoperena i zastarjela nalazila se ovdje još i do naših dana, — veliku su ulogu igrali amuleti i talismani.

Riječ *amulet* je čudnoga podrijetla, vjerojatno starogermanskog i dolazi od riječi „smalt“ (Schmelz, Email), koja odgovara starofrancuskom „esmail“ (francuski: émail), što znači blistava stvar, blistavi predmet. Postala je tako, da su privjesci, koji su služili za ukras i nakit bili izrađivani od blistava kamena, jantara ili emailu sličnih masa, što su ih Feničani na svojim morskim putovanjima donosili iz germanskih zemalja na Istok, gdje su prerađivani, umjetnički izrađivani i s kabalističkim znakovima ukrašavani, te opet prodajom ili trgovinom dolazili na Zapad.

U latinski jezik ta riječ lako je ušla kao „amuletum“, jer je srodna s glagolom amoliri (ukloniti), a znači sredstvo koje nešto uklanja, otklanja (na pr. bolest, čaroliju, urok). Isto je tako lako ušla u arapski jezik, gdje ima oblik „hamalet“, a to je slično s glagolom hami (ukloniti) i hamail (privjesak). Riječ *amulet* nepoznata je na Zapadu sve do u kasno 16. stoljeće. Do toga doba za ljekoviti privjesak su u objašnjenju korišćeni opisni nazivi, te se tako god. 1561. nalazi u Maaler-a: *Artzney so man ann Hals henckt*. Prvi put se riječ *amulet* javlja u njemačkoj književnosti u Thurneysserovom *Onomasticon* (1582), a oko god. 1600. javlja se „amulette“ u francuskoj i „amulet“ u engleskoj književnosti. Od onda se u tom obliku uobičajila u svim evropskim jezicima. Već od početka 17. stoljeća ima neki prizvuk čarobnjačkog i egzotičnog, što i opet pokazuje da je došla sa Istoka.

Zanimljivo je, da je u hrvatskosrpskom jeziku zadržana i u iskonskom i u prenesenom obliku. Riječ „amajlija“ vuče svoj izravni postanak od arapske riječi „hamail“ (privjesak), odnosno „hamalet“ (amulet, amajlija), dok smo riječ „email“ preuzeli iz evropskih jezika već izmjenjenu, u značenju „email“ — blistava boja, tj. masa ili boja kojom se neki predmet može blistavo obojiti.

* Kod prevoda i obrade materijala mnogo mi je pomogao prof. S. Barjaktarević, šef orijentalne zbirke JAZU u Zagrebu, zbog čega mu i ovoga puta izričem svoju zahvalnost.

Riječ *talisman* dolazi od grčke riječi „telesma“ (dragocjenost, posvećen predmet). U arapskom je dobila oblik: tilsam, telsam, talasim, u perzijskom je telesmin, a turski joj je oblik: tilsum, u kojem se u nekim našim krajevima održala do naših dana.

Prvobitno se smatralo da talisman donosi sreću i zdravlje, a da amulet otklanja i suzbija nesreće i nedaće, pa i bolesti. Kasnije su se vjeronanja izmiješala tako da se danas smatra, da obadva sredstva donose sreću i zdravlje, jednako kao što odvrćaju napast, štite protiv nedaća, nesreća i bolesti. Neki predmeti imaju i posve određeno značenje. Na primjer kantoš služi specijalno protiv krvarenja, a i protiv kuge, podagre, neplodnosti žena i sličnih pojava postoje određena sredstva.

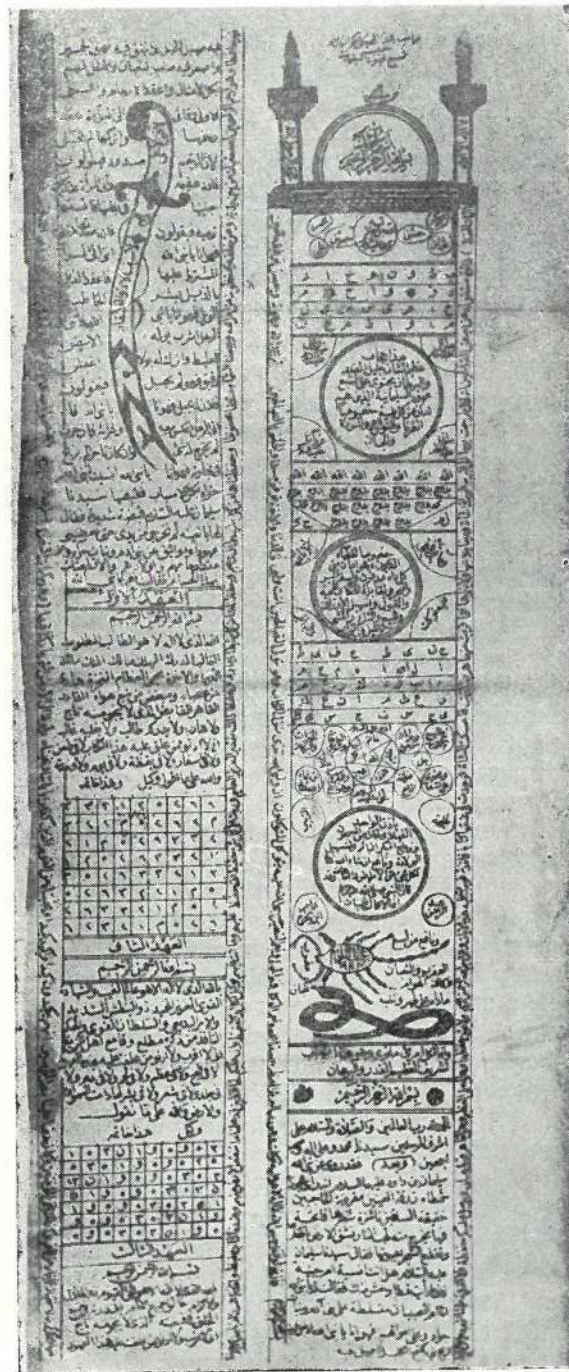
Amuleti i talismani se nose oko vrata, oko prsiju ili oko ruke, a hamajlijom može biti i košulja, mač junaka i slični predmeti.

Amuleti i talismani se izrađuju i u obliku *zapisa*. Zapisi u užem smislu riječi su čarobne izreke, napisane slovima, brojkama ili kabalističkim znakovima. Čarobne izreke, rečenice iz Kur'ana posebna su vrsta zapisa i zovu se *vefkovi*. Zapisi su pisani na papiru, posebnom tintom i posebnim oruđem. Napisani su redovno u vidu trokuta ili četverokuta, katkad i u drugim geometrijskim oblicima, ali gotovo uvijek se slažu u obliku trokuta. Papir može biti i dugačak i uzak, ali se i on presavija u vidu trokuta, jer je broj 3 sretan broj. Često se zapis zavija u posebni voštani papir, u kožu ili u tkaninu ili se u to ušije, te kroz njega provede uzica, da se može nositi oko vrata, oko nadlaktice ili preko plečke. Ima i spremnica od kovine, također u trouglastom obliku (vezme) ili u obliku duguljastih kutija (dilbagije). Gdjekada je potrebno zapis staviti na oboljelo mjesto ili u vodu koju bolesnik mora popiti ili ispijati kroz određeni broj sati ili dana, ili se, pak, od zapisa svaku večer otkine određeno velik odrezak, stavi na žeravicu i udiše dim koji se pri tom razvija.

Neki su *vefkovi* sastavljeni prema posebnoj abecedi u brojkama (ebdžet-hesab), tj. posebnoj šifri koja se sastoji iz 28 slova zvanih harfovi, od kojih svako slovo odgovara svojoj brojci. Takovih šifara ima dvije vrste: velika (ebdžet-kabir) i mala (ebdžet-sagir).

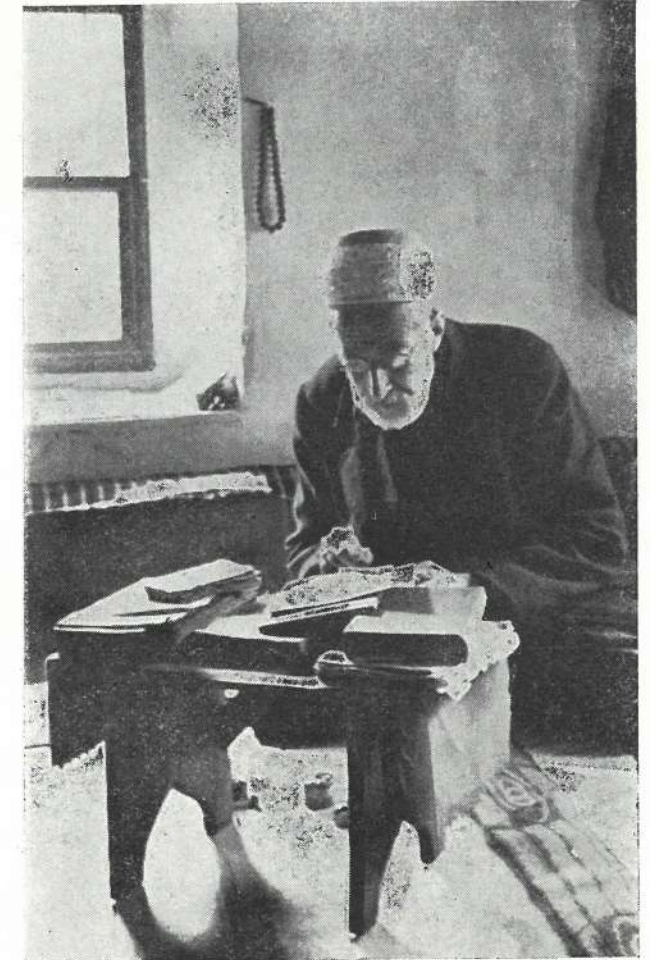
Zapisi iz Kur'ana su vječni i nisu vezani za vrijeme, dok oni koji nisu sastavljeni iz Kur'ana ne mogu biti izrađeni bilo kojega dana, jer svaki dan ima svoj posebni planet, a svaki planet ima svoje posebno djelovanje. Zato postoje posebni propisi kako će se načiniti tekućina (mastilo, tinta, boja) kojom treba pisati, gdje treba da sjedi sastavljač zapisa, smjer kamo gleda i način kako će odimiti i osušiti napisani zapis. Osim toga pisac zapisa mora imati i dozvolu za sastavljanje i pisanje zapisa, koja se zove „izun“, i to od nekoga tko sam ima takovu dozvolu i smije drugoga poučavati u sastavljanju i pisanju zapisa te je ujedno ovlašten tu dozvolu podijeliti.

Tokom vremena razvila se cijela nauka o propisima kako se izrađuju i pišu zapisi, koja je cvala kao i sva arapska kultura i nauka u vrijeme zenita arapske i turske ekspanzije. Posao oko izrađivanja i pisanja zapisa smatrao se vrlo pobožnim, izrađivač zapisa smatrao se u neku ruku posrednikom putem kojega milost božja vrši svoje blagotvorno djelovanje, a i on se sâm smatrao zaista liječnikom i duboka je bila njegova vjera u

Slika 1

svemogućnost božju. Izrađivač i pisac zapisa morao je biti vješt račun-
džija (osobito je morao poznavati ebdžet-hesab), morao je biti upućen
i u astrologiju koliko vjerski propisi dopuštaju, morao je poznavati Kur'an
i ostale božje riječi, a morao je znati i nauku o sastavljanju vefkova. O
izrađivanju zapisa napisane su brojne knjige po kojima su izučeni po-
sebni stručnjaci, koji su to znanje prenosili na svoje učenike i nasljed-
nike.

Slika 2

Iz ruku izvježbanih stručnjaka potekao je velik broj lijepih zapisa,
punih prekrasnih ornamenata, ispunjenih čarobnim izrekama i još ča-
robnijim znakovima, među kojima je veliku ulogu igrao pentagram, u
našim krajevima zvan Solomunov muhur, Solomunov pečat ili Solomu-
nov znak. Takav zapis pokazuje sl. 1. To je lijepo ukrašen zapis, pisan
zlatnom tintom, na jednoj stranici pergamene duge 53 cm, široke 21 cm,
razdijeljen u 2 kolone od kojih je svaka široka 8 cm.

Ali, ovakovih sastavljača zapisa ima danas već malo. Jednoga od posljednjih našao sam pri njegovom poslu (sl. 2) u džamiji jednoga malog mjesta u Bosni (sl. 3). I nauka o sastavljanju zapisa je zaboravljena i pisaca zapisa je nestalo. Priručnici kojima su se služili pri

Slika 3

izradbi zapisa vremenom su postajali netočni i neispravni a prepisivanjem se iskrivili, jer su ih prepisivali i pisali nestručnjaci. Iz priručnika su nastali samo kratki prepisi, a iz ovih opet daljnji ispisi, te je tako cijela nauka bila katkad svedena na jedan list papira. Jedan takav ispis iz prepisa ili prepis iz ispisa donosim na sl. 4a i 4b. Na desnoj polovici prve stranice objašnjava se što treba znati o papiru i pisaćem priboru. Tu je crnom tintom napisano slijedeće:

„Da tri dana postiš i dijetno živiš. Da na osamljenom mjestu izrežeš papir poput akči (turski srebreni novac) i da na to tri dana tri puta učite: „Allahu, Gospodaru slave, Ešdžalušin, Ešdžalušin, Džejdžalušin, Džejdžalušin, Muntalušin, Hermalušin, Mejmalušin, Rabb ul- 'izz al- 'azzaten (Gospodaru najslavniji!), Enđžin, Enđžin, Nüresin, Ertalušin, Erdžūdžin, Ezezadžin, Erkerhin, Erkerhin, Veršvervašin, Ezhüršin, illā akulen (ako ne...?), Mermā'ile, Mertā'ile. Da bi mi udovoljio potrebi Gospodara svjetova! Božjom zapovijedi, uzevši dosta novca (akči) i pošavši u noć iz grada otvorit ćeš iznenada u noći i vidjeti. Ali na taj papir ovo da napišete: hare, sere, 'are ili ovaj tilisim (talisman) da napišu: mere, re, su. Kaže se, da je to.“

Slika 4a

Ovdje je crvenom tintom napisano: „Ovo je rad s papirom i pisaćim priborom“, a dalje je opet nastavljen tekst crnom tintom: „Ako šiješ (? — vjerojatno je ovo krivo prepisano i trebalo je biti: ako želiš) da papir i pisaći pribor središ, tri dana da postiš. Svaki dan

da 29 puta proučiš ajet „Summa anzala“ (kur'anski verz III, 148 u Čauševićevom prijevodu pod 154, a znači: zatim je poslao odn. objavio) poslije svake od pet molitava, tj. namaza. Poslije toga papir kao akču (novac)... savijenu metnuti u talisman i staviti pod sedždžadu (mali ćilim za obredne molitve) i trisotine puta proučiti suru „Qul ūhija ilajja“ (kur'ansko poglavlje LXXII „Reci, meni je objavljeno“) do riječi „ila'r-rušdi“ (tj. prvi vers i od drugoga još 3 riječi). Začudit ćeš se, ovo je talisman.“

Ispod ovoga teksta napisane su dvije pačetvorine. Gornja se piscu očito činila malena i netočno skicirana, pa je ispod nje načinio bolju i nešto veću, u kojoj je rasporedio arapske brojeve sa jednom jedinom riječi, koja je napisana „māle“, ako je napisana turski, ili „malehu“ odnosno „maluhu“ ili „malih“ ako je napisana arapski. Brojevi u malim vanjskim uglovima su: 62, 62, 62 a ispod njih su 533, 533, 33 i 5331, dok su u srednjoj maloj pačetvorini nalaze brojke: 89, 89, 89 i 98.

Lijeva polovica ove stranice pisana je arapski, crnom tintom i kaže: „O drugom nushatun (zapisu) o svojstvu papira. I on da posti u ime boga sedam dana. Prvi je dan nedjelja i bit će za svakoga ječmenog hljeba i maslinovog ulja. I pisat će pečat na crvenoj svilenoj tkanini u nedjelju kod izlaza sunca. I učinit ćeš četrdeset dinara od trajne kože. I pisat će od svakog pojedinog ovaj ajet „Fa zādūhum rahaqan (kur'anska izreka LXXII-6: Pa oni uvećavaju njihovu objest i oholost). I tražit ćeš ih (može biti da ovo ima značiti: i želit ćeš ih) sa šafranom i stavićeš ih pod sedždžadu (mali ćilim za obredne molitve). I imat ćeš u vidu i odvratiti je. I oni će moliti poslije svakoga namaza (obredne molitve) 7 puta a u vrijeme jacije (posljednja večernja molitva) sedamdeset puta. I da blagosloviš nakon posljednje jacije pedeset taslimat (blagoslova) sa „Qul huwa'l-lāhu ahad“ (kur'anska izreka CXII, 1: Reci, bog je jedan) tri puta i al-Fatiha (prvo poglavlje iz Kur'ana). I zakadit ćeš je sa „džāwilī“ (?) i udom (šiba mirisavog drveta) i mastikom. Poslije sedam dana učinit ćeš ih čistim zlatom s dozvolom Svevišnjega boga. I mnogo hvala bogu i zahvalnost bogu jedinom. To je svojstvo časnoga pečata.“

Ispod ovoga teksta naranisan je crvenom tintom pravilan četverokut, u koji su ucrtani jedan manji četverokut i jedan romb. Između velikog i malog četverokuta, zatim u uglovima maloga četverokuta kao i unutar romba napisane su neke nejasne riječi i neki dijelovi arapskoga teksta iz kur'anskih rečenica, bez neke uže veze i smisla, ispremiješane nekim magičnim izrazima bez značenja, pa je koliko toliko suvisli prijevod upravo nemoguć.

I druga stranica ovoga papira ima dvije kolone. U desnoj je crnom tintom napisan najprije turski a kasnije arapski tekst. Turski tekst kaže: „Odlomak 91364. Ako nekome želiš „Edžrūd Džihār“ (?) treba da iskažeš namjeru. Na taj način također osoba samom sebi 866 da daje u grlo 26231 ili sa 528 u trbuh 5164 svakako ima. (Kako se u tekstu navode neke brojke, to se možda radi o prijepisu iz jednoga vefka pomoću ebdž-et-hesab). Pogibelj neke osobe uzmi u ruku kako bi je upozorio. Edžrūd ili Džihār, ovaj posao od vas znam. Svakako ćeš i svakako ćete moju želju ispuniti. Tako rekavši, proučit ćeš ovaj sihir (čaranje, bajanje)

sedam puta. I kadgod proučiš, kazat ćeš: Ej, Edžrūd ili Džihār! Svršite posao, koji sam kod vas naručio. Kazavši to opet proučite, sedam puta proučite i svaki put spomeni Edžrūda sa Džihārom, opomenuvši ga kako on želi. Ali poslije jacije (posljednje večernje molitve) neka obavi abdest (obredno pranje) i klanja dva rečata (dijelovi obredne molitve). Neka zakadi smolom od smreke i sve želje što ih ima, neka ih zamisli. Nakon toga sve zaželjene poslove neka u Edžrūd-Džihāru naruči i neka uči. Ako te noći ne bude, neka drugu noć uči i to ovo bajanje (slijedi arapski

Slika 4b

tekst): U ime boga sveopćeg dobročinitelja milostivog! Moj bože, ja te molim i obraćam ti se za pomoć, tražim oprostjenje od tebe i tebi se ka-jem, ej gospodaru svjetova! I zaista „iveš“ i zaista „biveš“ i zaista „dži-veš“ i zaista „diveš“ i zaista „hiveš“ i zaista „viveš“ i zaista „ziveš“ i za-ista „hīveš“ i zaista „civeš“ udovoljite, ej, vas dva anđela milostiva, drugarska i iskrena, Edžrūd i Džihār, činite, što sam vam naredio. Zai-

sta „batadi“, „zehedži“, „wah“, on je pravda, on je kralj i on je za sve moćan. Kraj.“

Arapski tekst glasi:

„U ime Boga sveopćeg dobročinitelja milostivog! Nema drugog boga osim njega! E Ahijen, ej Šarāhijen! Udovolji, Samsamā'il ili crveni i za Tahtil. Zaista „čitaj u ime tvoga gospoda boga, koji sve stvara. On je stvorio čovjeka od usirene krvi, čitaj“ (Kur'an XCVI, i 2), Bože moj, ej Ahijen, ej Šarāhijen! Udovolji, ej Kasfija'il, ej Majmūn, ej Mahtahtil! Zaista „tvoj gospod bog, najplemenitiji. On je naučio čovjeka da se služi perom i kalemom (olovkom). On je naučio čovjeka i ono što čovjek nije znao. Premda mu ne dolikuje, čovjek prelazi granicu i griješi“ (Kur'an XCVI, 3—6). Bože moj, ej Ahijen, ej Šarāhijen! Udovolji, ej Derdā, ej Didā'il, ej Šamhūraš, ej Qahtahtil! Zaista „čim sebe vidi da se obogatio, zaista, povratak je sviju tvom gospodu bogu“ (Kur'an XCVI, 8). Moj bože, ej Ahijen, ej Šarāhijen, udovolji ej Džabra'ilu (Gabrijelu!), ej Marra, ej Fahrahtil, zapravo: „Vidje li onog koji sprečava božjeg roba, kada klanja namaz?“ (Kur'an XCVI, 9 i 10). Moj bože, ej Ahijen, ej Šarāhijen, udovolji, ej Mikā'il (Mihajlo!), ej Burqān, ej Nahtahtil, zapravo: „Vidje li ti, da je onaj na pravom putu, da li on preporučuje bogobojaznost?“ (Kur'an XCVI, 11 i 12). Moj bože, ej Ahijen, ej Šarāhijen, udovolji Rūqbā'il, ej Muzahhib, ej Džahtahtil, zapravo: „Da li ovaj čovjek ne vjeruje istinu i okreće glavu od nje. Ne zna li on, da bog sve vidi“ (Kur'an XCVI, 13 i 14). Moj bože, ej Ahijen, ej Šarāhijen, udovolji, ej 'Anjā'il, ej Abjad Lahtahtil, zapravo: „Stani, stani, ovaj čovjek ako se ne sustigne, mi ćemo ga zgrabiti za njegovo čelo (Kur'an XCVI, 15), udarac će pasti na njegovo lažljivo i griješno čelo (Kur'an XCVI, 16), pa neka on pozove društvo (svoju družinu da mu pomogne). Mi ćemo pozvati svoje stražare. Nipošto se ne pokoravaj njemu, nego padaj na sedždu (ničice) i s molbom se približuj bogu“ (Kur'an XCVI, 17, 18 i 19). Moj bože, ej Ahijen, ej Šarāhijen!“

U lijevoj koloni tekst je sav na turskom jeziku. Početak je pisan crvenom tintom, 7 redaka, a zatim još 5 redaka crnom tintom. Govori o analizi i glasi ovako:

„Analiza: Za obavljanje analize ima pećica. To jest ocat se odmah destilira. Učenjaci to zovu destilatom analize. Ta analiza je osnovna analiza, koja se upotrebljava za korisne radove. Taj rad nije zabilježen na ovom spisu nego je na ovom mjestu (zabilježen) jer to (treba smatrati) sretnim uguram (znakom). Način dobivanja toga destilata analizom naveden je ovako. Međutim dvije su vrste analitičkog destilata. Jednu vrstu ćemo odmah analitički destilirati. Ako se to i ne sviđa, u redu je (?). Primjerice: Sto dirhema (drahma, 1 dirhem = oko 3.2 grama) octa, deset dirhema palećeg zādža (sumporna kiselina sa željezom, ferrosulfat?), deset dirhema tartra, trideset dirhema terpentinske smole. Sve to skupiti na jedno mjesto i destilirati. To je analitički destilat. Ta mješavina svako kamenje i sva čvrsta tijela topi i uništava. Drugo osim tih tijela ne rastvara. Dobro je iskušano.

Ispod ovoga teksta napisan je zbroj $\frac{2}{7}$ koji nema konačnog rezultata.

Drugi dio pisan je opet crvenom tintom. Govori o tome, kako se kristalu daje boja (tj. kako se bojadiše kristal) i kako se kristal topi. I ova je vještina čudna:

„Deset dirhema (drahma) kristala (treba) dobro usitniti pa u to pomiješati dva dirhema damaskanske mjedi i dobro usitniti (istučiti), zatim izvaljati sa solnom vodom (zapravo bi se ovo moglo prevesti sa „oprati“ ili „očistiti“, ali sam mišljenja, da se ovdje radi o „izvaljati“, „uvaljati“, „uklupčiti“) pa staviti na vatru i rastopiti. Onda se doda još malo mjedi, izmiješa i u poželjne kalupe (forme) izlije. Tako se dobije dobra crvena boja. Kraj.“

Ispod originalnog teksta nalazi se računaska operacija:

480
2400

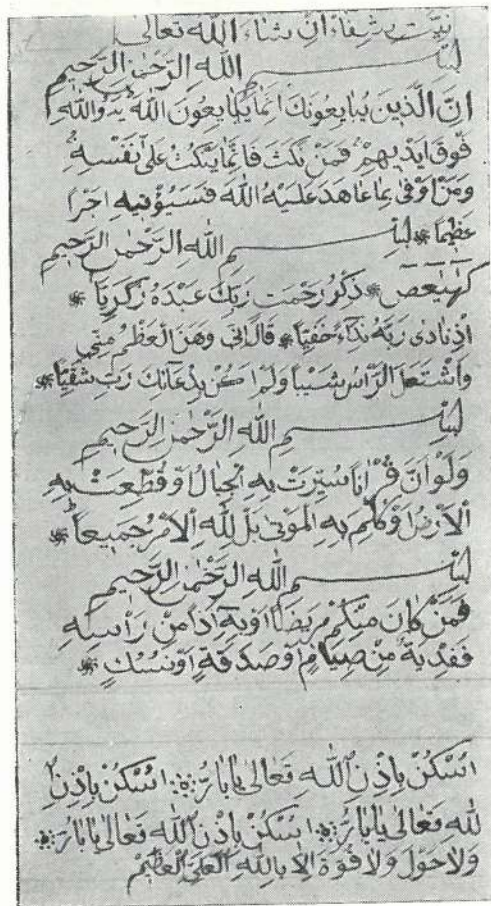
2880

Sav ovaj ogroman tekst ispisan je sitnim slovima, te se može reći, da je to kaligrafski dotjerano sitno pismo, pisano vrlo vještom rukom. Svakako, mora da se radi o ispisu iz nekog većeg priručnika, pa se uslijed svojevoljnog kraćenja i pabirčenja, uz neke točnije upute za rad, nalazi mnogo čudnih i nerazumljivih podataka. Kako su s vremenom nestali pravi, originalni priručnici s originalnim uputama za rad, a prepisivači se služili sve lošijim i lošijim ispisima, to je izrađivanje zapisa konačno došlo u takovu fazu, da ni sami izrađivači i pisci zapisa nisu znali protumačiti sastav i smisao zapisa koje su izdavali i izrađivali, a vjerojatno ih nitko i nije pitao za takovo tumačenje.

Napokon su pisci i izrađivači zapisa svoje zapise naprosto prepisivali iz kojekakvih knjiga ili drugih ispisa ili zapisa, jer su po predaji isti zapisi povoljno djelovali, pa je bilo vjerovati, da će i opet koristiti. U mnogim zapisima iz Kur'ana nalazi se pogdjegdje i neki simptom bolesti protiv koje je napisan i izrađen zapis, a u mnogima pak nema ni traga o kakovoj spomeni na bolest ili bolesnu pojavu. Tako se u jednom zapisu (sl.5) citira Kur'an, poglavlje II (Bekare) redak 196: „Tko od vas bude bolestan ili ga bude glavobolja ili druga kakva nevolja snašla“, što znači da je taj zapis služio protiv bolesti uopće, a protiv glavobolje i sličnih pojava napose. Ali, cijeli zapis ima 18 redaka ispisanih sitnim arapskim slovima! Od toga prvi redak otpada na obredni početak svakoga zapisa: „Neka bude lijek, ako uzvišeni bog da!“, a posljednja 3 retka sadrže tri puta napisani zaglavak: „Ej dobroćudni, umiri (utišaj bolest?) dozvolom uzvišenog boga!“ Napokon dolazi obredni svršetak: „Nema snage ni moći osim one velikog Allaha!“ Gotovo 14 redaka su vjerske rečenice iz Kur'ana, sazivanje Allaha i slično, što nema nikakove veze s bolesti i liječenjem. Upravo je neshvatljiva strpljivost pisca i sastavljača zapisa koji troši vrijeme, papir i tintu da sitnim arapskim slovima, kaligrafski i savjesno ispisuje Kur'an, a da pri tom ne shvati, da to ispisivanje nema veze s predmetom zbog kojeg se to sve ispisuje.

U jednom se zapisu kaže prema Kur'anu, poglavlje XVIII (Kehf) redak 11: „A mi smo im uši začepili...“, što je dalo povoda, da je taj zapis služio protiv slaboga sluha a možda i protiv cerumena u uhu. Daljnjih 8 redaka nema nikakove veze s bolestima ili liječenjem.

Jedan zapis dat je kao djelotvoran protiv bolova u trbuhu, ali o tom u tekstu nema ni riječi, nego se pisac zapisa poslužio samo ispisom iz

Slika 5

Kur'ana, poglavlje CVI (Kurejš) i to redak 3. i 4, koji govore o bogu, koji „ljude hrani i čuva od gladi“. Kako isti redak završava rečenicom: „... i koji ih osigurava od svakoga straha i bojazni“, ovaj je zapis dobro služio i protiv strave, straha i bojazni, što je sve u arapskoj patologiji igralo neizmjerljivo veliku ulogu. Gotovo 6 širokih redaka, sitno pisanih, nema inače nikakove veze s bolovima u trbuhu!

Protiv besanice i ružnih snova služio je zapis koji je imao za podlogu Kur'an, poglavlje XXXIX (Zumez), redak 42, gdje se spominje san. I

protiv straha od smrti je mogao služiti, jer se dalje spominje da bog uzima onu dušu kojoj je došao rok smrti, a pušta drugu dok joj ne dođe određeni rok. Uostalom, san i smrt su u svim narodnim patologijama slični!

Zanimljiv je zapis protiv boli u nogama i smetnji u hodu i držanju tijela, koji donosi ispis iz Kur'ana, poglavlje XXV (Furkan), redak 63, a koji govori o slugama božjim, „koji hodaju po zemlji smjerno i skrušeno...“, dok se gotovo sa sigurnošću može zaključiti da je pisac zapisa, ako je radio s uvjerenjem u svoj rad, bio uvjeren u djelovanje svoga zapisa protiv tabesa, koji je kao tercijska pojava sifilisa u ovim krajevima jako raširen, jer u zapisu citira Kur'an, poglavlje LXXV (Ekijametu), redak 29: „... kada se noge omotaju jedna oko druge...“. Ipak, po 8 redaka u svakom od ovih zapisa, koji s predmetom nemaju nikakove veze, predstavljaju problem!

U mojoj zbirci ima zapisa, koji su zapravo krasni ispisi iz Kur'ana, od kojih su neki i uopće poznati citati, a izrađivani su protiv raznoraznih bolesti i bolesnih pojava iako u njima ne nalazimo ni traga od nekih simptoma ili bolesti. Sastavljeni su, pisani i izdavani protiv povraćanja, protiv boli u očima, protiv grudnih bolesti, zubobolje, boli u rukama, protiv vrućice, kad se ne može mokriti, kod probadanja i žigiranja. Često se sastoje i od po dva tuceta redaka, koji ipak sa zdravljem i bolestima nemaju nikakove veze. No moram priznati, da su citati vrlo lijepi, dobro izabrani i sadrže velike mudrosti, a ispisani su krasnopisom. Šteta je što zbog ograničenog prostora ne mogu donesti potpuni prijevod svih ovih gdjekada prekrasnih i zanimljivih citata.

Na osnovu detaljnih studija ovih zapisa, koliko ovih ovdje objavljenih, toliko i onih, koje zbog skućena prostora ne objavljujem, mogu o njihovom obliku i sadržaju reći ovih nekoliko podataka:

Svaki zapis počinje naslovom, odnosno početnom rečenicom, koja sama kaže o čemu se radi, jer glasi: „Namjera liječenja, ako uzvišeni bog dade“! Odmah iza toga dolazi muslimanski obredni citat, kojim počinje svako muslimansko vjersko djelo: „U ime Boga, Sveopćeg dobročinitelja, Milostivog“. U nekim se zapisima spominju gdjekada i imena smrtnih ljudi. U jednom od njih nalazi se i odlomak od 4 retka, koji nisu iz Kur'ana, a glase: „Bože, Gospodaru Gabrijela, Mihajla, Israfila (to je anđeo koji će trubiti na sudnji dan) i Azraila (anđeo smrti), neka je mir njima, izliječi vlasnika (ili vlasnicu) ove knjige (ovoga zapisa) Tvojom moći, snagom i silom, Bože pravde, Amen“! Ipak glavni sadržaj zapisa je iz Kur'ana. Zapis redovno svršava izrekom: „Nema snage ni moći osim velikoga Allaha!“

Neobično je zanimljiv zapis (sl. 6), koji nije pisan jednostavno u obliku „knjige“, (pisma, zapisa) s tekstom poredanim u redove, nego je figurativno izrađen u obliku nekih zagonetnih kružnica. Dobio sam ga kao vrlo vrijedan zapis protiv besanice, teških snova i sličnih tegoba, a vrijednost njegovu upoznao sam tek studijem historije religije. Počinje uobičajenim naslovom „U ime Boga, svemoćnog dobročinitelja, Milostivog“, koji je ovdje napisan koso od desna dolje do lijeva gore, u sredini zapisa. Zatim se spominju takozvana „sedmorica spavača iz Efesa“, a dalje je dodan jedan citat iz 39. sure Kur'ana (Zumor), ajet 76. Imena ovih

spavača pisac zapisa napisao je dosta proizvoljno, pa ih donošam onako kako su napisani, ali sam naveo i njihova prava imena prema *Documenta islamica inedita*, koje je izdao J. W. Fück (Akademie—Verlag Berlin 1952, str. 115). Evo ih redom kako su spomenuti u ovom zanimljivom zapisu: Jamliha, Makšlina (Maksimlinā), Maslina (Martulus) Marnuš (Javānus), Dabarnuš (Sārabiyūn), Šaznūš (Batinūsus), Kafšutatijuš, Qizmīr.

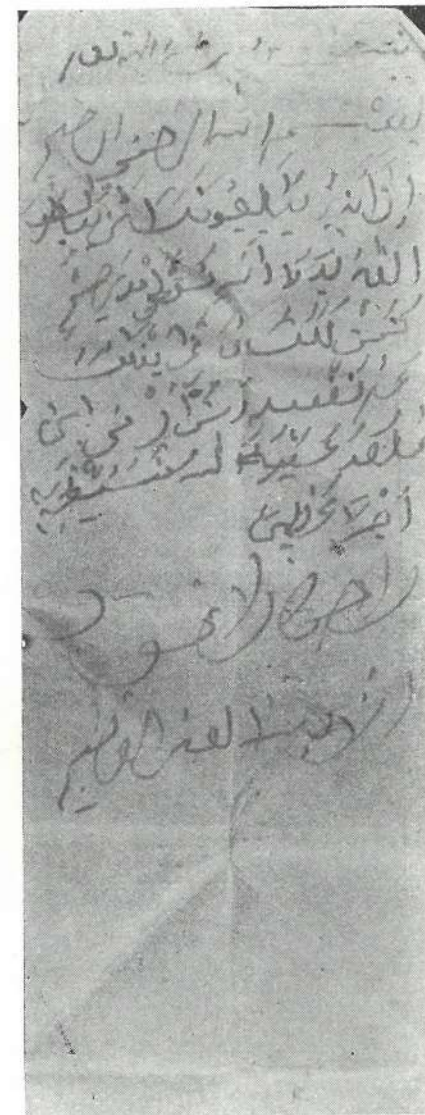
Citiranje ovih „spavača iz Efesa“ pokazuje, da je pisac i sastavljač zapisa poznavao i u Kur'anu spomenutu starokršćansku legendu koja kaže, da su šestorica mladića, za vrijeme jednog progona ranokršćana pobjegli u brda, gdje im se priključio pastir Kafšutatijuš sa svojim psom Qitmīrom, pokazao im neku špilju u blizini Efesa, gdje su se sakrili i zaspali. te spavali više stotina godina i probudili se za vladanja cara Teodozija.

Slika 6

Zato se i zovu „spavači“ (Ashāb al-kahf). Ovu legendu Muhamed donosi u Kur'anu, u 18. suri, koja se i zove Kehf ili Kahf, u ajetu 8—26. Prema istraživanju Franza Babinger-a, ne radi se o Jonskom Efezu koji se turski zove Ajasoluk na koji svak pomisli kad čuje da se spominje Efez, poznat iz historije opće i religijske, nego se radi o mjestu Arabisos, turski Afsus, danas Afšin kod Elbistana, gdje još danas znadu za stjenovita brda i jednu špilju za koju legenda kaže da su se u nju sakrili progonejeni kršćani. I. F. Babinger znade, da spominjanje imena ovih spavača služi kao lijek protiv besanice i kao „Schlafmittel“ (sredstvo za spavanje).

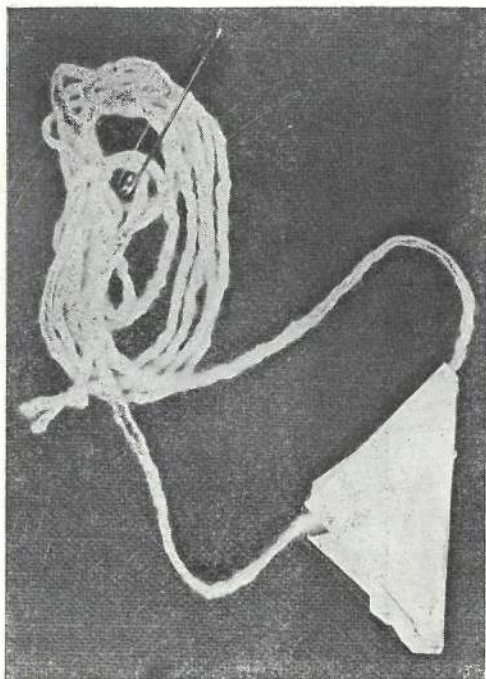
Napokon su se i ti zapisi izvitoperili, a u narodu se pojavile varalice, koji su svoj posao smatrali samo sredstvom, da od lakovjernoga svijeta izmame novac. Neki su svoj posao tako razgranali, da nisu više mogli smoći ni vremena ni snage, da ispišu zatražene zapise, nego su radili strojem za umnožavanje, što se dakako, protivi prvotnim propisima i cijelu nauku o zapisima pretvara u trgovinu i zlu rabotu. Dok je s jedne strane, ovakvo pisanje i izrađivanje zapisa prestalo biti istočnjačka nau-

Slika 7

ka i izgubilo na vrijednosti i djelotvornosti, s druge strane je ovaj dio arapske medicine u njegovoj agoniji uspjela lako suzbiti zapadnjačka nauka o higijeni i preventivnoj medicini, a s treće strane su sami izrađivači i pisci zapisa ovu metodu iznevjerili i upropastili. No ne treba misliti, da je u prostranim krajevima Bosne i Hercegovine pisanje zapisa potpuno izumrlo. Živo mi je u sjećanju djelovanje u t. zv. sanitetskim ekipama koje su tokom 1946. i 1947. godine u četiri maha prokrstarile Bosnom i Hercegovinom radi proučavanja ekoloških prilika, higijene i patologije naroda i provodile zamašne sanitarne i terapijske mjere. Jednom je pri-

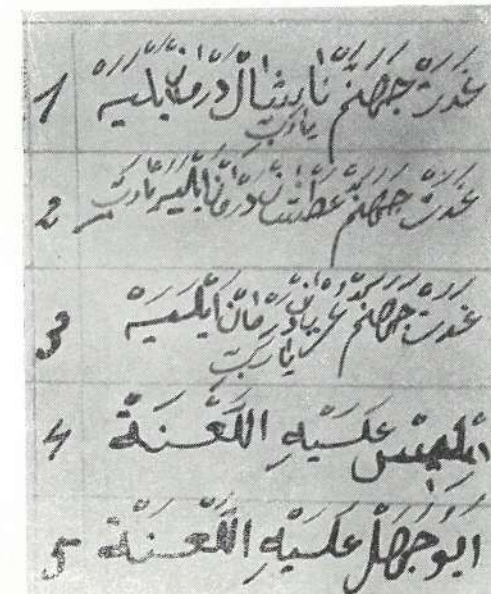
likom liječnica—pedijater uputila bolesno dijete u pratnji majke na rendgen, koji se nalazio u kamionu. Rendgenolog je dijete pregledao i napisao nalaz, ali se majka nije vratila liječnici po upute i lijek. Na upit, koji smo prosljedili preko Narodne milicije u dotično zabitno selo, i upitali zašto se majka nije vratila liječnici, dobili smo odgovor od majke, da je bila upućena u tamnu sobu, gdje je neki učen čovek kod crvene svjetiljke (rendgenska komora bila je tamna i osvijetljena zaista samo crvenom svjetiljkom zbog adaptacije!) napisao „zapis“, koji je majka stavila djetetu oko prsiju i djetetu je od onda posve dobro!

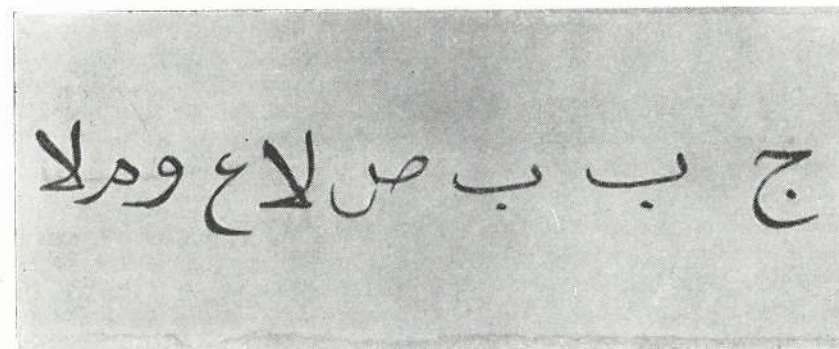
Slika 8

Zapis se redovno slagao u trokut (sl. 7) i pomoću uzice nosio oko vrata, mišice ili oko prsiju (sl. 8). Zapis koji je služio za lakše mokrenje morao je biti stavljen u vodu, a bolesnik je tu vodu pio (pod takvim nalogom je izdan). Zapisi koji su služili protiv raznih boli, protiv besanice i protiv vrućice, upotrebljavali su se za kađenje (kadove). Tri, pet odnosno sedam večeri, odmah iza zalaza sunca (akšama) trebalo je staviti po jedan odrezak zapisa (sl.9) na vatru, da zadimi, a tako nastao dim trebalo je udisati. Svaki odrezak sadrži prokletstvo na nekog vjerskog odmetnika (koji je valjda kriv za postanak neke bolesti). Tako se proklinju sotona, šejtan (đavo), faraon, Nimrūd, Šaddād, Abū Lahab (stric i protivnik Muhameda), Abū Džahl (jedan od poglavica Muhamedova plemena Qurajš i veliki protivnik Muhamedov). Ove rečenice, dakako, nisu iz Kur'ana.

Karakterističan je zapis na sl. 10, koji zapravo i nije zapis u pravom smislu riječi, nego su to 9 arapskih slova, redom Dž, B, B, S, La (lamalif), s (ajin), W, M, La. Služio je protiv zubobolje! Ova se cedulja morala staviti na vrata ili na zid, pa se u sredini svakoga slova, počevši od desna na lijevo, kao što se arapski čita, morao zabiti čavao (muhlija). Kad bi

Slika 9

Slika 10

se zabio čavao u prvo slovo, čekalo se dok bol u zubu prestane. Ako nije prestala, zabijao se čavao u drugo slovo i tako redom do devetog. Kod onog slova, kod kojega je bol prestala, trebalo je čavao zavrtjeti rukom od desna na lijevo i tako ostaviti papir da visi dulje vremena da se bol ne bi vratila i da bi djelovanje bilo trajno.

Zapis koji je služio za liječenje umobolnih je sastavljen iz izreka iz Kur'ana. Prvi njegov dio, koji zauzima nešto više od polovice zapisa služio je za to, da se kod čitanja „puše“ određeni broj puta umobolnome u usta! Citat od jednog retka (u sredini zapisa), koji poziva u pomoć božanstvena neka imena: Tā'udž, Ti'ūdž, Di'ūdž i Mā'ūdž, trebalo je dva puta

dnevno kaditi na vatri a umobolni je dim morao udisati. Posljednja trećina zapisa stavljala se u vodu, a tu vodu bolesnik je pio i njome se umivao.

Za dokaz, kako se nauka o zapisima izvitoperila, neka služe ovi primjeri:

Jedan zapis je u stvari komad žutog (požutjelog) papira dužine 24 cm i širine 9,5 cm, na kojem se netko učio pisati jer se u brojnim redovima neprestano, u 32 retka, ponavlja isti turski tekst: „Skromna i ponizna predstavka nas stanovnika (tj. stanovništva) kasabe (varošice) Zvornik!“ Na drugoj strani napisan je zapis, ukrašen s dva crteža, slična maču, uz koje je svom dužinom mačeva tri puta ispisana obredna izreka: „Nema sile ni moći osim one uzvišenog velikog Allaha“, što govori da je zapis napisao netko, tko je nešto znao o pisanju zapisa, ali se u samom tekstu isprepliču nabacane nesuvisle arapske i u manjem broju turske riječi s namjerom da sve bude što magičnije i čarobnije i čudnije (sl. 11)

U zbirci imam jedan zapis koji uopće nije zapis nego štampani list jednog zidnog kalendara. Kako je on propisno složen i u trokut prelomljen, kao što se radilo sa zapisima, a i našao sam ga brižno sačuvana i spremljena među zapisima, zaključujem, da pisac nije ni izradio zapis koji je od njega tražen, nego je otkinuo stranicu zidnog kalendara i dao ga kao zapis. Sama je stranica vrlo interesantna, te je zbog toga možda i sačuvana, a kad je trebalo, poslužila je piscu zapisa da je dade pod vidom zapisa. To je kalendarski list na kojem je jedan dan obilježen s dva datuma: desni je 15. ša 'bana 1293 (po Hidžiri i znači 5. septembra 1876) a lijevi je 19. augusta 1293, tj. turske finincijske godine 1877, koja je godina — kako i na listu piše — „godina sretnog carskog zasjedanja na prijesto njegova veličanstva padišaha“ (tj. sultana, cara). Zato i nad ovim tekstom piše: „Neka bi dugo živio padišah“! Radi se o sultanu Abdülhamidu II, koji je (Brockelmann: *Geschichte der Islamischen Völker*, str. 338) stupio na prijestolje 1. septembra 1867. Ali se to ne slaže s datumina na kalendarskom listu, pa ovu nesuglasnost ne znam protumačiti. (Brojanje po Hidžri je poznato, a brojanje finincijske godine uvedeno je god. 1086, tj. 1676. po Gregorjanskom kalendaru i upotrebljavalo se do 1341. godine, tj. do 1925. po Gregorjanskom kalendaru, kad je ukinuto i u Turskoj uvedeno brojanje budžetskih godina po Gregorjanskom kalendaru, dok je brojanje po Hidžri preostalo samo u vjerskim obredima).

Među zapisima imam jedan koji je u stvari rukom pisana mala potvrda na turskom jeziku, da je neki Luka Ciraja (ili Čebraja ili Čabrajah) godine 82. (tj. 1282, dakle 1865/66) platio osam groša općinske pristojbe za 2 svinje(?) i da mu se za to uručuje ova potvrda. Potvrda je dosta neuko i nečitko napisana, a ispod teksta potvrde napisane su jedna ispod druge tri nečitke i nerazumljive riječi. Ispod njih je pečat, na kojem se čita „Salih“ i 271, tj. godina 1271, što se ne slaže s tekstom ili se činovnik godinama služio zastarjelim pečatom, koji također nije znao pročitati, kao što je i potvrdu neuko napisao.

Takva je bila sudbina nekada znamenite, uvažavane i mnogo upotrebljavane metode higijene i preventivne medicine kao i terapije, osno-

vane na arapskoj, istočnjačkoj kulturi, vjerovanju i fatalizmu, podržavane snagom turske vlasti (koja ju je uvela u naše krajeve) i propale s uvođenjem napredne, moderne zapadnjačke zdravstvene kulture. Ovih nekoliko akata pokazuje sav sjaj i bijedu jednoga nekad znamenitog zanata!

THE INFLUENCE OF THE ARABIAN MEDICAL ART ON THE POPULAR MEDICINE OF THE YUGOSLAV PEOPLES AMULETS AND CHARMS

Vladimir BAZALA

The Arabian medical art which flourished between the 10th and the 12th century, advanced into Yugoslav countries in the 15th century, when it was already obsolescent. Here, it has kept nevertheless its popular value until the end of the 19th century, at some places even up to a time not so long ago.

A significant rôle performed herein written scripts containing quotations extracted from the Alcoran and other writings, made by Mohammedan priests and skilful scribes. The writers of these scripts learned their art from special teachers and books. Many of these works are of an exquisite calligraphic beauty and considered as masterpieces. Later, the learning became second rated and without any use of the former text books. Furthermore, the scripts lost all medical meaning, as the writers did not know the Arabian language or the Turkish. The written slips of paper were used among the people for various purposes. Some were carried as amulets, other were put into water which people drank as a curative drink; they served also to fumigate and for other sorts of superstitious and mystic aims.

The history of this art can be pursued in Yugoslavia from its beginnings to its decline.

DER EINFLUSS DER ARABISCHEN HEILKUNST AUF DIE VOLKSMEDIZIN BEI DEN SÜDSLAVISCHEN VÖLKERN AMULETTE UND TALISMANE

Vladimir BAZALA

Die arabische Heilkunst blühte zwischen dem 10. und 12. Jahrhundert, doch ist sie in die südslavischen Länder erst im 15. Jahrhundert, als sie bereits veraltet war, vorgedrungen. Sie behielt hier ihren Wert noch bis zum Ende des 19. Jahrhunderts und konnte zum Teil sogar bis zu den jüngst vergangenen Zeiten im Volke vorgefunden werden. Eine bedeutende Rolle spielten hierbei Schriften die von mohammedanischen Priestern und Schriftkünstlern verfertigt worden sind und die Abschriften von Zitaten aus dem Koran und anderen Werken darstellen.

Die Schreiber dieser Schriften erlernten ihre Kunst aus Büchern und durch Unterweisung von besonders tüchtigen Lehrern, sodass viele derselben von ausserordentlicher kalligraphischer Schönheit sind und Meisterwerke bilden.

Später lernte man das Abschreiben aus zweiter Hand und ohne der seinerzeitigen Lehrbücher und viele dieser Schriften verloren infolge der Unkenntnis der arabischen oder türkischen Sprache des Schreibers ihrem Inhalte nach jeglichen medizinischen Sinn. Die beschriebenen Zettel wurden verschiedentlich verwendet. Manche trug man als Amulette am Körper, andere wurden in Wasser gelegt das als Gesundheitstrank getrunken wurde, wieder andere dienten zu Räucherungen und anderen Zwecken.

Die Geschichte dieser Kunst kann in Jugoslawien von ihren Anfängen bis zu ihrem Verfall verfolgt werden.